

only if appropriate conditions are provided for the participants and the teachers are aware of their being role models for their learners.

The article deals with the basic models of educational cooperation, namely the model of spontaneous actions of students and their adaptation activity – quasi-objective model; the model of teacher planned events and actions – the object model; the model of coordinated activities of teacher and students – the subjective model. The main criteria for defining those models are: the type of student / teacher activity – from natural, due to their own internal reasons, and inspired to the actions that are directed by the teacher only; correlation between the level of activity of students and teacher – there is a close relationship among them, i.e. the more active teacher is, the less space is left for student activities and vice versa; the nature of relationship between teacher and students as between the two partners. It should also be noticed that due to the nature of the subjective educational communication – direct (student-teacher interaction) or indirect (teacher directs student relationship in class) – there is a possibility of effectively influence on the development of the subjective orientation of every student. This is a teacher's personal example given in personal relations that has an impact on the extent to which children develop consciousness.

Key words: interactions; subjectivity in educational dialogue; teacher-learner relations.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2017

Прийнято до друку 05.10.2017

УДК 94(477):327

Володимир Мельниченко

ORCID iD 0000-0002-5772-0100

доктор історичних наук, дійсний член (академік) НАПН України,
лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка,
вул. Січових Стрільців, 52-А, 04053 Київ, Україна
info@naps.gov.ua

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: «РУЙНОВАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ МОСКОВСЬКІ МУРИ...»

У статті висвітлено сприйняття та оцінювання Тарасом Шевченком і Михайлом Грушевським унікальної і маловідомої сторінки національної і міжнародної історії – штурму восени 1618 року московського Кремля козацьким військом українського гетьмана Петра Сагайдачного.

Ключові слова: політично-полководницька діяльність П. Сагайдачного; українсько-російські відносини; штурм московського Кремля.

DOI: 10.28925/2226-3012.2017.6.6470

Вступ. В українській історії є призабуті чи маловідомі в громадянському суспільстві сторінки, що насправді вимагають акцентування в освітньому процесі, у патріотичному вихованні молоді, формуванні національної гордості та навіть нової генної матриці історичної пам'яті. До них відноситься штурм московського Кремля козацьким військом українського гетьмана Петра Сагайдачного на Покрову 1618 року, тобто чотири століття тому. Хочу нагадати про цю героїчну сторінку за допомогою видатного українського історика і державного діяча Михайла Грушевського, який перейняв увагу й повагу до неї від Тараса Шевченка. Грушевський дав зрозуміти нації, що не буквально за Шевченковими творами вивчаємо ми історію України, але без Кобзаревго поетичного слова її неможливо пізнати

в усій різнобарвній повноті та національній гіркоті. Шевченкове осмислення історії України, переплавлене в поетичні твори, мало й має незмірно більший вплив на читачів, аніж будь-які наукові праці.

Мета статті – висвітлити сприйняття та оцінювання Т. Шевченком і М. Грушевським унікальної і маловідомої сторінки національної і міжнародної історії – штурму 1618 р. московського Кремля козацьким військом українського гетьмана П. Сагайдачного.

Шевченкове осмислення історії України. У Шевченка читаємо, «как Сагайдачний с козаками Москву и Польшу воевал...» або про козаків, які «скородили списками / Московські ребра»... Тарас Григорович до кінця життя носив у собі пам'ять про гетьмана Сагайдачного та його подвиги. У спогадах Бориса Суханова-Подколзіна, який хлопчиком (1858–1860) брав уроки малювання у Шевченка,

є цікавий момент, де він згадує про розповіді вчителя: «Багато доводилося мені чути оповідань про стару Малоросію, про Січ Запорозьку, війни, гетьманів... Дорошенко й Сагайдачний знову заходжувалися нещадно бити «ляхів» та інших супостатів...» (Спогади про Тараса Шевченка, 2010, с. 406).

У березні 1858 р., коли Тарас Григорович дорогою з заслання через Москву в Петербург оселився на якийсь час у Михайла Щепкіна, до нього завітав Михайло Максимович «с брошюрою «Исследование о Петре Конашевиче Сагайдачном»». Шевченко записав у Щоденнику: «Сердечно благодарю за визит и за брошюру». Поет назвав брошурою окремих відбиток статті Максимовича «Сказание о гетмане Петре Сагайдачном», опублікованої 1850-го в альманасі «Киевлянин» (вона знаходилась у власній бібліотеці Шевченка). Варто було відкрити статтю, як в очі впадали слова: «В ту пору и Сагайдачному довелось обнажить меч на единовенную Москву. За это историк Бантыш-Каменский налагает на славного гетмана «укоризны потомства». Но историку не должно забывать, что Киевская Русь принадлежала тогда Польской короне, и Запорожское войско звалось «войском его королевской милости», что Сагайдачный шёл на Москву не для себя, а в помощь своему королевичу, всё ещё именовавшемуся царём Московским...» (Максимович, 2003, с. 151).

Шевченко не залишив у Щоденнику чи деінде свідчення про те, що переглянув статтю Максимовича або прочитав рядки про підготовку гетьманом Сагайдачним штурму Москви. Не свідчить він і про те, що цю тему було порушено під час зустрічі з Осипом Бодянським у Москві 18 березня, коли йшлося між ними «про слов'ян узагалі і про земляків особливо». Але це лише підтверджує, що тема козацького штурму була Шевченкові давно знайомою, і він торкався її під час розмов із Бодянським іще під час їхньої першої зустрічі в Москві в лютому 1844 р.

Тоді вони, мабуть, говорили й про Шевченкову п'єсу «Никита Гайдай» (1841), в якій головний герой збирався у Варшаву з гетьманськими грамотами до польського короля Владислава IV Вази: «Владислав – добрий король, друг благородного Хмельницького, он меня выслушает».

Справді, серед українського козацтва побувала легенда, що король Владислав збирався розширити його права і привілеї. Було відомо, що, зійшовши на трон 1632 року, він домогся рівноправ'я православної та уніатської церков і пішов на деякі поступки українській старшині. Втім якраз наприкінці правління Владислава IV розпочалася Національно-визвольна війна українського народу 1648–1654 років під проводом Богдана Хмельницького.

Штурм московського Кремля козацьким військом: сприйняття та оцінювання М. Грушевським. Михайло Грушевський з юності перейнявся

пафосом Шевченкових поезій, скажімо, в сімнадцять років писав у вірші «Україна» (листопад 1883-го):

Була колись Україна
В славі та почоті,
Чули й знали Україну
І в Москві, й в Німоті.

Найперше спливає з пам'яті щось із Тараса Шевченка, як-от:

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю...

Між іншим, у вірші «Україна» Грушевського є й рядки про те, що панувала Україна, та не дуже довго...:

Бились гарно козаченьки,
Було діло всяке –
І москалям, й панам-ляхам –
Всім дались ознаки.
Ой не сила їх зломил,
А лукаве слово,
Ляське слово солодкеє,
Московські розмови.
У згаданому вірші читаємо й таке:
Руйновали козаченьки
Московські мури,
Не мазали й панам-ляхам
Сальцем та по шкірі.

Немає сумніву, що йшлося, зокрема, про згаданий штурм московського Кремля козаками під проводом Петра Сагайдачного восени 1618 року...

Так-от, у той час двадцятитрирічний польський королевич Владислав підійшов до Москви, щоб посісти царський трон, який, на думку поляків, йому належав законно. Втім прихильники молодого російського царя Михайла Федоровича Романова зібрали достатньо сил, аби обложити польський табір. Єдиною реальною силою, здатною надати швидку й надійну допомогу Владиславу, були козаки. На прохання самого польського короля Сигізмунда III підданий польської корони Петро Конашевич-Сагайдачний із двадцятитисячним козацьким військом вирушив на допомогу Владиславу.

На той час за гетьманом реєстрового козацького війська Петром Сагайдачним міцно закріпилася слава сильного й талановитого полководця, який активно воював проти Османської імперії та Московської Держави. Він уславився морськими походами 1609, 1613–1614, 1620 років проти турків і здобуттям важливої турецької фортеці Кафи, а також Варни, Очакова, Перекопа, Синопа, Трапезунда. Михайло Грушевський (2014) писав, що «ніколи перед тим козаки не мали такої сили

й слави, як за Сагайдачного» (с. 392). Узагальнювальна оцінка вченим історичної постаті виглядає так: «Петро Сагайдачний був одним з найславніших гетьманів українських. Мало кого так шанували і славили на Україні, як його. Славився він як щасливий і зручний вождь на війні і як вірний син України, що любив свій народ український щиро і гаряче» (Грушевський, 2005, с. 298). Цікаво, що Грушевський (2014) в «Історії української літератури» (т. VI, кн. 1) навіть виокремив розділ «Вірші на похорон Сагайдачного», в яких опісля смерті гетьмана було оспівано його кращі риси. В «Історії України, приладженій до програми вищих початкових шкіл» учений розповів, що над прахом Сагайдачного «братські школярі читали похвальні вірші йому, видані потім осібною книжечкою: прославляли його мужність, любов до свого народу, до його освіти й церкви, та давали в приклад козацтву» (с. 357).

У колективній праці «Історія українського війська» (основний автор – Іван Крип'якевич), що побачила світ у Львові в середині 30-х років минулого століття, зазначалося, що «гетьманство Сагайдачного – це час, коли козаччина остаточно стала українським національним військом». Молодий російський цар Михайло Романов мав усі підстави для тривоги, коли писав у своїй грамоті до Донського війська в липні 1618-го: «Недруг наш и разоритель всего нашего великого Российского царствия полский Жигимонт король умыслил наше Московское государство воевать и разорять... И запорожских черкас (козаків. – В. М.) полковника Саадашново [Сагайдачного] он же, король, со многими людьми прислал в наши полские города...» В іншому документі йшлося про те, що на Москву йде «всепугбный враг» Сагайдачний.

Грушевський (2014) наголошував, що поляки не вперше використовували козаків у війні з Московщиною: «...Вони не відмовлялись, ходили в поміч польському війську раз у раз, і за се польське правительство позволяло козакам на Україні робити, що хочуть. Або не так позволяло, як не боронило» (с. 354).

Очевидно, Сагайдачний мав надію, що участь у поході на Москву дасть йому змогу закріпити такий стан справ, пом'якшити польські власті там, де вони все-таки «напосідали на козаччину», домогтися нових поступок козакам, можливо, навіть обстояти певну незалежність козацького війська від польського короля і т. ін. Більше того, неодноразово допомагаючи Речі Посполитій, гетьман, за словами Грушевського, «сподівався за те від короля польського полегші українцям...» Отже, не лише козакам. Інша річ, що польський уряд відповів

українському гетьманові чорною невдячністю (Грушевський).

Серед причин козацького походу на Москву відомий український історик Костянтин Гуслистый також називав вороже ставлення «частини українського козацтва до уряду Михайла Федоровича, дипломати якого в цей час підтримували відносини з Туреччиною і Кримом, спонукаючи їхні орди нападати на Річ Посполиту, що загрожувало українським землям».

Щодо самого походу на Москву Грушевський зазначав: «Потім в р. 1618 уславився Сагайдачний великим походом на Московщину, рятуючи королевича польського Володислава. Того Володислава бояри московські вибрали були царем, а потім відступили від нього. Володислав пішов на Москву з малим військом і не міг нічого зробити. Благав Сагайдачного, щоб прийшов йому допомогти. Сагайдачний повів велике військо козацьке, взяв по дорозі багато кріпостей московських і прийшов під саму Москву та штурмував її разом з Володиславом».

За словами Михайла Грушевського (2002), Сагайдачний, ідучи на Москву, «здобував кріпости й городи і нагнав великого страху, так що за чудо вважали, як котрому місту удалося від його відсидітись». Історик узагалі жорстко й правдиво зазначив у статті «250 літ» (1904), що козаки «без церемонії пустошили московські землі, коли польське правительство напускало їх на Москву, щоб дати вихід нагромадженій енергії козацької сили» (с. 237). Утім ще Михайло Максимович писав, що «Сагайдачний, йдучи війною до Москви, не міг же бути фельдмаршалом миру...».

У вересні 1618 року гетьман, якого не зміг зупинити посланий царем князь Григорій Волконський, перейшов Оку, визволив із «тушинського полону» польського королевича Владислава і, з'єднавшись із ним, упритул підійшов до стін Білого міста, тобто до Кремля. Український історик Дмитро Яворницький (1991) писав: «Воеводи, вислані з Москви, щоб перешкодити об'єднанню королевича з гетьманом, повернулися назад ні з чим, бо за словами літописця, їх охопив великий жах» (с. 132). В «Історії українського війська» розповідається, що під самою Москвою відбулася сутичка запорожців із царською гвардією, в якій брав участь сам Сагайдачний. Він своєю булавою збив із коня московського воеводу Бутурліна. Ударні військові сили козаків були зосереджені біля Арбатських воріт, і вночі 1 жовтня вони пішли на штурм².

Михайло Грушевський (1995) писав: «Зійшовся [Сагайдачний] з королевичем, що страшенно утішився з цілим військом сею козацькою поміччю, і зараз же вчинив разом з польським військом

1 Згадалися мені Шевченкові рядки з «Гайдамаків»:

А ясновельможний, на воронім коні,
Блисне булавою — море закипить...

2 Запорозькі козаки не брали участі в штурмі, бо стояли в запасі. В «Історії українського війська» читаємо: «Запорожці... мали завдання пізніше заатакувати відкриті брами петардами й добивати вулиці». У цьому виданні, на жаль, лише констатовано, що Сагайдачному «не поталанило», і до прикрасі мало сказано про його московський похід.

нічний напад на Москву. Але в Москві знали наперед, що буде напад і встигли приготуватися, так що здобути Москви не вдалося.

Хіба це дійсно пояснює всі причини невдалого штурму? Та лише цим обмежився Грушевський. Правда, в «Історії України-Руси» він окремо додав: «приступ не удався» також «через деякі нежданні розпорядження польських начальників» (с. 377). Знову непереконливо й фактично бездоказово.

І тільки у виносці Грушевський наводив ще й цитату з праці Михайла Максимовича про Петра Сагайдачного, де зазначено, що гетьман у вирішальну мить завагався здобувати православну Москву для поляків-іновірців. Прочитаймо цю думку Максимовича: «К полуночи Сагайдачный со всем своим войском был уже у Арбатских ворот, и уже выломаны были петардою ворота Острожные. Но при первой стычке с москвитянами гетман прекратил осаду... Отчего же? Оттого, я думаю, что осада Москвы была ему не по мысли... Его казацкое сердце могло смутиться от той мысли, что он начал крушить единовенную ему русскую столицу, для того, чтоб отдать её в руки иноверца... И, может быть, такое раздумье пришло к нему в тот самый час, когда Москва звоном колоколов своих позвала православный народ к заутрене на праздник Покрова, и руки осаждавших её козаков невольно поднялись на крестное знаменье... Впрочем это моё личное мнение...» (Максимович, 2003, с. 153).

Максимович ніби передбачив, що його романтичне трактування вчинку Сагайдачного пізніше викличе заперечення маститих українських учених. Скажімо, Грушевський, який назвав статтю Максимовича серед «значнішої літератури» про Сагайдачного, коротко і трохи скептично прокоментував гіпотезу вченого: «Сю сентиментальність старого історика їдко висміяв потім Куліш». Можливо, ця «сентиментальність» не стала головною причиною невдалого штурму Москви, проте, на мій погляд, було б нерозумно нею нехтувати. Душі українських козаків не були настільки зашкарубленими, щоб не відгукнутися на дзвін православних храмів, та ще й перед священною для козаків Покровою. Відомий мандрівник і письменник Павло Алеппський, який у середині XVII ст. двічі побував в Україні, спостеріг, що на «землі козаків» панує православна віра, на молитвах вони стоять од початку до кінця служби незворушно, немов камінні, безупинно доземно кланяються й усі гуртом, ніби з єдиних уст, співають молитви, і найдивовижніше, що в усьому цьому беруть участь і маленькі діти. В «Історії Русів» сказано, що козаки понад усе ставили батьківську, тобто православну, віру. Згадаймо, що писав Микола Гоголь у «Тарасі Бульбі» про приймання до Запорозької Січі: «Пришедший являлся только к кошевому, который обыкновенно говорил: «Здравствуй! Что, во Христа веруешь?» – «Верую!» – отвечал приходивший. – «И в троицу святыю веруешь?» – «Верую!» – «И в церковь ходишь?» – «Хожу». – «А ну, перекрестись!»

Пришедший крестился... Этим оканчивалась вся церемония». Тарас Бульба, до речі, «вважав себе законним оборонцем православ'я».

Те саме можна сказати й про Петра Сагайдачного. Михайло Максимович наголошував, що гетьман називався «в літописах великим захисником православ'я». Нагадаю, як в оповіданні молодого Грушевського «Ясновельможний сват» (1897) закінчилася перемир'ям суперечка між спудеем Київської Академії Грицьком Пісченком, який хотів до козаків податись, і отцем Кирилом Матербозьким:

« – А проте хто нам відновив митрополію, хто заступив нашу релію [релігію], як не небіжчик гетьман Сагайдачний? – сказав Грицько.

Ця згадка за Сагайдачного утихомирила отця Кирила, що мав велике до нього поважання...»

До речі, Михайло Сергійович в усіх історичних працях і навіть в «Історії української літератури» наголошував на провідній ролі Сагайдачного у створенні національно-релігійного та громадсько-освітнього Київського братства, що стало, говорячи словами Грушевського (1993), «бойовою організацією церковно-національної оборони: Щож до організації братства в кінці 1615 р., то я думаю, що Сагайдачного безсумнівно можна і треба вважати ініціатором і головним промотором цієї справи» (с. 29). Усе Військо Запорозьке на чолі з Сагайдачним, як відомо, вступило 1620 року до Київського братства.

У своїй «Всесвітній історії» Грушевський чудово написав і про те, що «козаччина, зіставшись в опозиції польському шляхетському режимові і опираючися на селянські маси в їх боротьбі против польського права, не покинула релігійного прапора».

Маємо пам'ятати, що на Покрову 1618 р. перед Кремлем козацьке військо Петра Сагайдачного й поляки, як і завжди, стояли під різними релігійними прапорами, а в особливих історичних ситуаціях, як у випадку з московським штурмом, це дуже багато важить.

Нагадаю, що писав Грушевський у науково-популярній «Короткій історії України» (1907): «Поляки були католики й мали то собі за обов'язок, щоб свою католицьку віру ширити, а інші віри тіснити, аби люди на католицьку віру переходили... Українці ж були православні, і для того у всіх мали прикrostі, і не було їм ходу ні в чім... За ніщо кожного православного мали...» (Грушевський, 2014, с. 22–23).

Тож, очевидно, не було нічого дивного в тому, що козаки під Арбатськими ворітьми звично перехрестилися, почувши дорогий і близький їм церковний дзвін на велике свято Покрова Пресвятої Богородиці, до якої запорозьке козацтво ставилося з безмежним благоговінням. Образ Богородиці вінчав козацькі корогви і штандарти, цю ікону козаки обов'язково брали в морські та сухопутні

походи, перед битвами служили їй молебні. Так що даремно Грушевський і Куліш недооцінювали точне спостереження Максимовича. Саме він відчув, у чому була сублимована драма конкретної історичної ситуації, що склалася восени 1618-го. Усе обмежалося тим, що можна висловити поетичними рядками юного Михайла Грушевського: «Руйнували козаченьки московській мури...» Взяли б українські козаки Москву, і невідомо, як пішла б далі історія. Утім вона не терпить умовного способу.

Та маємо безумовно пам'ятати, що, говорячи словами Бориса Олійника, «для українського народу, як самодостатньої космічної величини, однією із святинь-оберегів стало козацтво». В основі своєї козаки найточніше втілювали характерні риси саме українського народу, його віру, світоглядні та морально-етичні принципи.

У двотомній капітальній праці з історії українського козацтва, створеній на початку цього століття вченими Інституту історії України НАН України під керівництвом академіка Валерія Смоля (2006), справедливо зазначено, що поняття козацтво й Україна, козацтво й український народ здавна знаходяться в одному асоціативному ряду. Саме через історію козацтва, по суті, переломлювалася ціла епоха в минулому України та її народу: «Козацтво відіграло визначну роль у справі збереження українського етносу» (с. 5).

У праці сформульовано важливий висновок про те, що Сагайдачний дійшов до Москви і врятував Владислава від майже неминучої поразки. Фактично і Москва, територію якої зайняли козаки, опинилася в їхніх руках, однак гетьман відмовився штурмувати Кремль і прийняв рішення про відхід. Але з погляду міжнародних військово-політичних відносин, головним було те, що похід Сагайдачного продемонстрував реальну силу козацтва як вирішального чинника в польсько-московському суперництві. На думку авторів книги, похід Петра Сагайдачного на Москву 1618 р. поставив «останню крапку в тривалому конфлікті часів Смути».

Михайло Грушевський писав, що «прихід козачини і приступ під Москву, хоч і невдалий, зробили своє вражіння в московських кругах, і після козацького штурму правительство московське по сім стало далеко податливіше на польські жадання в переговорах і польські соймові комісари, що були при Володиславі, сповняючи бажання сойму, щоб сю війну закінчено якнайскорше, скористали з сеї податливості московської сторони і прийшли до згоди з Московією. Се було дуже неприємне Володиславу, і Сагайдачний теж стояв за дальшу війну з Московією, але нічого було робить: війну скінчено».

Утім Сагайдачний, якому не поталанило відразу здобути Москву, не збирався тримати своє військо в тривалій облозі біля добре укріпленого міста. Сагайдачний відійшов від Москви. Михайло Максимович зауважив: «В тот час благочестивый гетман, уже исполнил свой подданнический долг взятием

меньших городов и приступом к самой столице, мог безукоризненно отойти от молящейся Москвы...» Загляньмо ще й до «Історії запорізьких козаків» Дмитра Яворницького: «А гетьман Сагайдачний рушив від Москви на Калугу і дорогою захопив острог у Серпухові, потім у самій Калюзі. Тим часом польські депутати, які вже неодноразово починали мирні переговори з росіянами, зійшлися з ними в селі Деуліні біля Троїце-Сергієвого монастиря і знову почали переговори... Сагайдачний повернувся з московського походу в Київ і отримав титул гетьмана України, ставши управителем тієї частини України, яка визнавала себе козацькою. З того часу різниця між запорізькими й городовими козаками позначилась ще різкіше, а водночас й історія тих і інших почала різкіше відхилятися у різні боки».

Важливо зазначити, що Петро Сагайдачний не був принциповим противником зближення України з Росією, і цьому є немало підтверджень. Наведу лише одне. Посли доброї волі від гетьмана Сагайдачного на чолі з отаманом і досвідченим козацьким дипломатом Петром Одинцем побували в Москві вже на початку 1620 р.

Цікаво, що сприятливий для Москви фінал сутички з українським гетьманом Петром Сагайдачним оцінювався настільки високо, що з цього приводу поруч з арбатською церквою Миколи Явленого сам цар Михайло Романов велів спорудити церкву Покрова Пресвятої Богородиці. 1668 р. на її місці поставили каплицю, а престол перенесли у південний вівтар храму Миколи Явленого.

Нині в Москві можна натрапити на дивні трактування згаданих історичних подій. Скажімо, відомий москвознавець Лев Колодний (2004) в авторському путівникові містом так розповідав іще на початку цього століття про бойові сутички коло храму Миколи Явленого: «Біля його стін князь Дмитро Пожарський розбив польське військо гетьмана Яна Ходкевича. На цьому місці москвичі через кілька років розгромили (?) козаке військо гетьмана Петра Сагайдачного, цього разу українського, чиїм іменем націоналісти (?) назвали великий корабель, мріючи вигнати (?) росіян із берегів Чорного моря» (с. 117). Хто про що насправді мріяв? Якими лицемірними й дикими видаються подібні заяви після російської анексії Криму! Насправді проявилися, так би мовити за Фрейдом, справжні наміри та справжні страхи московських ідеологів укупі з можновладцями. Навіки нажахав їх чотири століття тому козацький гетьман Петро Сагайдачний, який іще неодмінно проявить себе в українському Криму.

Ще приклад. В енциклопедії «Москва: все православные храмы и часовни» (2009) у статті про храм Миколи Явленого читаємо: «У 1618 р., у день Покрова Пресвятої Богородиці, було розбито (?) польське (?) військо гетьмана Сагайдачного, що рухалося на Москву, щоб здобути королеви Владиславу руський трон».

Блискуче й сумне підтвердження відомої сентенції про те, що історія для декого є такою політикою, перекинутою в минуле! Але ж історію не можна кроїти, як каптан, залежно від вигинів сучасної політики, від політичних емоцій, симпатій і антипатій. Історію треба знати. Переконаймося нарешті в тому, що українська присутність у Москві впродовж її історії має бути висвітлена на рівні сучасних наукових знань об'єктивно і неупереджено.

Висновки. Унікальний і непростий епізод українсько-російських відносин і політично-полководницької біографії Сагайдачного потребує дальшого серйозного вивчення та об'єктивної оцінки. Тим паче, що спеціально й ґрунтовно, всебічно й докладно цього не зробили свого часу ані Михайло Грушевський, ані Дмитро Яворницький. Цікаві спроби сучасних істориків поки що не втілилися в оригінальному дослідженні.

Література

- Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Т. 7. Київ : Наукова думка, 1995. 628 с.
 Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. Т. 1. Київ : Либідь, 1993. 392 с.
 Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1. Львів : Світ, 2002. 529 с.
 Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 3. Львів : Світ, 2005. 792 с.
 Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 23. Львів : Світ, 2014. 602 с.
 Історія українського козацтва : Нариси : У 2 т. Т. 1 / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 800 с.
 Колодный Л. Москва в улицах и лицах. Центр. Москва : Голос-пресс, 2004. 512 с.
 Максимович М. О. У пошуках омріяної України : вибрані українознавчі твори. Київ : Либідь, 2003. 359 с.
 Спогади про Тараса Шевченка / уклад. і прим.: В. Бородин, М. Павлюк, О. Боронь. Київ : Дніпро, 2010. 608 с.
 Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. Т. 2. Львів : Світ, 1991. 457 с.

References

- Hrushevskyi, M. S. (1995). *Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]*: in 11 t., 12 b. T. 7. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka (ukr).
- Hrushevskyi, M. S. (1993). *Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian Literature]*: in 6 t., 9 b. T. 1. Kyiv, Ukraine: Lybid (ukr).
- Hrushevskyi, M. S. (2002). *Tvory [Writings]*: in 50 t. T. 1. Lviv, Ukraine: Svit (ukr).
- Hrushevskyi, M. S. (2005). *Tvory [Writings]*: in 50 t. T. 3. Lviv, Ukraine: Svit (ukr).
- Hrushevskyi, M. S. (2014). *Tvory [Writings]*: in 50 t. T. 23. Lviv, Ukraine: Svit (ukr).
- Istoriia ukrainskoho kozatstva: Narisy [History of the Ukrainian Cossacks: Essays]* (2006). In 2 t. T. 1. V. A. Smolii (Ed.). Kyiv, Ukraine: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» (ukr).
- Kolodnyj, L. (2004) *Moskva v ulicah i licah. Centr [Moscow in the streets and faces. Centre]*. Moscow, Russian Federation: Golos-press (rus).
- Maksymovych, M. O. (2003). *U poshukakh omriianoj Ukrainy: vybrani ukrainoznavchi tvory [In search of a dreamed Ukraine: selected Ukrainian studies]*. Kyiv, Ukraine: Lybid (ukr).
- Spoznady pro Tarasa Shevchenka [Memories of Taras Shevchenko]*. (2010). V. Borodin, M. Pavliuk & O. Boron (Eds.). Kyiv, Ukraine: Dnipro (ukr).
- Yavornytskyi, D. I. (1991). *Istoriia zaporizkykh kozakiv [History of Zaporozhye Cossacks]*: in 3 t. T. 2. Lviv, Ukraine: Svit (ukr).

MYKHAILO GRUSZEWSKYJ: «KOZACY NISZCZYLI MOSKIEWSKIE MURY ...»

Mel'nychenko Wołodymyr, Doktor nauk historycznych, Akademik Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, zwycięzca Krajowej Nagrody Ukrainy im. Tarasa Szewczenki, ul. Strzelców Siczowych, 52-A, 04053 Kijów, Ukraina, info@naps.gov.ua

W artykule omówiono postrzeganie i docenienie przez Tarasa Szewczenko i Mykhailo Hrushevskyj unikatowej i mało znanej strony historii krajowej i międzynarodowej – ataki jesienią 1618 r. Kremla Moskiewskiego przez armię kozacką ukraińskiego hetmana Petra Sagaidacznego.

Słowa kluczowe: atak moskiewskiego Kremla; działalność polityczno-dowódcza P. Sagaidacznego; stosunki ukraińsko-rosyjskie.

MYKHAILO HRUSHEVSKY: «COSSACKS WERE RUINING MOSCOW WALLS ...»

Melnychenko Volodymyr, Doctor of Historical Sciences, Full Member (Academician) of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Laureate of the Shevchenko National Prize, 52-A Sichovykh Striltsiv Str., 04053 Kyiv, Ukraine, info@naps.gov.ua

This article deals with Taras Shevchenko's and Mykhailo Hrushevskyi's perception and evaluation of the unique and little known page of the national and international history – the attack of the Moscow Kremlin by the Cossack army of Hetman Sahaidachnyi in autumn 1618. There are certain pages from the Ukrainian history that are forgotten or not well-known in the civil society that, in fact, require the emphasis in the educational process, the patriotic upbringing of youth, the formation of national pride and even a new genetic matrix of historical memory. They include the assault of the Moscow Kremlin by the Cossack army of Petro Sahaidachny, the Ukrainian hetman, on the Pokrov in 1618, that is four centuries ago. The author reminds of the heroic page with the help of Mykhailo Hrushevsky, a prominent Ukrainian historian and statesman, who took over the attention and respect for it from Taras Shevchenko. Hrushevsky signaled the nation that those were not Shevchenko's works that the history of Ukraine should be studied from, but it is impossible to know it in all its colors and completeness of the national bitterness without Kobzar's poetic words. Shevchenko's understanding of the history of Ukraine, that he had melted to become his poetry, has had a much greater impact on readers than any scientific works do.

The findings of the research show that the unique and complicated episode of the Ukrainian-Russian relations and political-leadership biography of Sahaidachny requires further serious study and objective evaluation. Moreover, that was not specifically and profoundly done by either Mykhailo Hrushevsky or Dmytro Yavornytsky who did not analyze it generally and in details. Certain interesting attempts taken by contemporary historians have not materialized in the original study yet.

Key words: political-leadership activity of P. Sahaidachny; the attack of the Moscow Kremlin; Ukrainian-Russian relations.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2017

Прийнято до друку 05.10.2017

УДК 1(091)

Галина Ільїна

ORCID iD 0000-0001-8409-0696

кандидат філософських наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, 01033 Київ, Україна
galyna.ilyina@gmail.com

ВІЗУАЛЬНИЙ СМИСЛ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СПОГЛЯДАННЯ У ФІЛОСОФІЇ Й. Г. ФІХТЕ

В статті досліджується візуальна проблематика у філософії трансцендентального ідеалізму Й. Г. Фіхте. Він приділив більше всього уваги візуальній парадигмі порівняно з іншими представниками німецької класичної філософії. Автор зазначає, що Й. Г. Фіхте розробив оригінальну концепцію трансцендентально-феноменологічного бачення, в якій суб'єкт споглядає не реально існуючі предмети, а їх відображення в своїй свідомості. Це споглядання, показано в статті, є інтелектуальним спогляданням, котре постає основою кожного знання, і є також головною точкою зору для кожної філософії.

Ключові слова: візуальний; інтелектуальне споглядання; самосвідомість; свідомість; суб'єкт; рефлексія; трансцендентальний.

DOI: 10.28925/2226-3012.2017.6.7075

Вступ. В німецькій класичній філософії візуальна проблематика займає похідне від загальної

суб'єктивно-трансцендентальної спрямованості місце. Абстрагуючись від традиційних понять візуальної парадигми (світло, погляд, бачення, споглядання, сліпота, зір тощо), німецькі мислителі